

میرزا شاهرخ و زمان او

(۱۴۴۷-۱۴۰۵ م)

Mirza Sahruh Ve Zamani (1405-1447)

● محسن جعفری مذهب

درباره تاریخ دودمان تیموری، کارهایی چند به انجام رسیده، از جمله کتاب‌های:

تحقیقات در تاریخ ترکان آسیای میانه،^۱ الغ بیگ و عصر او^۲ و میرعلی شیرنوی و حیات سیاسی او^۳ هر سه نوشته ولادیمیر بارتولد؛ ایران در آستانه عصر جدید (تاریخ ایران از سال ۱۳۵۰-۱۷۵۰ م)؛^۴ ۷۵۱-۱۱۶۴ ه. ق) نوشته هانس روبرت رویمر؛ و اخیراً ظهور و بقدرت رسیدن تیمور لنگ^۵ نوشته بناتریس فوربس مانز؛ و نیز مقاله‌های:

«نبرد قدرت در ایران پس از مرگ تیمور»^۶ نوشته راجر سیوری؛ «تیمور در ایران»^۷ و «جانشینان تیمور»^۸ هر دو از ه. ر. رویمر که در تاریخ کمبریج ایران به نگارش درآمده‌اند.

به جرأت می‌توان گفت که تاکنون نوشته‌ای با ایسته درباره شاهرخ و عصر او ندیده‌ایم، اما اینک یکی از دانشمندان ترک این کار را به انجام رسانیده است.

از پروفسور اسماعیل آکا، پیش از این مقالات: «نگاهی کوتاه به جنگ قدرت پس از مرگ تیمور»^۹ (۱۹۷۳)

«جنگ قدرت در ایران شرقی پس از مرگ تیمور»^{۱۰} (۱۹۷۶)

«فعالیت‌های کشاورزی و بازرگانی در دوره تیموریان»^{۱۱} (۱۹۸۱)

«جنگ قدرت در آناتولی، آذربایجان و عراق عجم پس از مرگ تیمور»^{۱۲} (۱۹۸۴)

«فعالیت‌های عمرانی در عصر میرزا شاهرخ تیموری»^{۱۳} (۱۹۸۴)

«فتح‌نامه تیمور در جنگ انقره»^{۱۴} (۱۹۸۶)

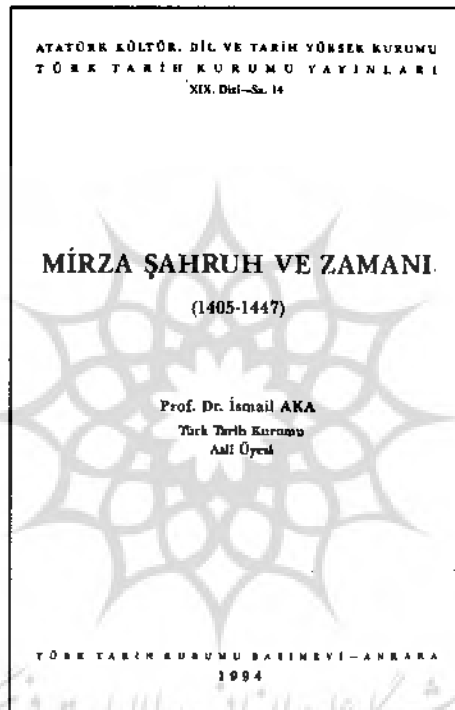
«دولت تیموریان»^{۱۵} (۱۹۸۸)

«لشکرکشی شاهرخ بر علیه قراقویونلوها»^{۱۶} (۱۹۸۹)

و کتاب‌های:

- جنگ قدرت پس از مرگ تیمور و تحکیم حکومت شاهرخ (۱۴۰۵-۱۴۱۱) آنکارا، ۱۹۷۱ (رساله دکتری)

- امپراتوری تیموری در عصر میرزا شاهرخ (۱۴۴۷-۱۴۱۱)، آنکارا، ۱۹۷۸ (رساله دانشجویی)

به روایتی، امیر تیمور در همان سالی بدنیا آمد (۷۳۶ ه) که ابوسعید آخرین ایلخان مقتدر مغول درگذشت. شاید هم این روایت ساخته شد تا تیمور را ادامه‌دهنده دودمان مغولان ایران نشان دهد. آیا این او نبود که «جلایریان»، از بین برنده دودمان ایلخانی را از بین برد و همان‌گونه که با گورکان شدن دودمان جغتایی ترکستان توانست جای آنان را بگیرد و خود را ادامه‌دهنده دودمان جغتایی بداند.

آشوب‌های پنجاه ساله پس از مرگ ابوسعید، با از بین رفتن مدعیان کوچک و بزرگ به دست تیمور، ظاهراً خاموش شد و قلمرو خانان جغتای و ایلخانان ایران تحت فرمانروایی یگانه امیر تیمور به کشوری یکپارچه بدل شد.

با مرگ تیمور در سال ۸۰۷ ه. آشوب‌های داخلی بین پسران و نوادگان او پاره افتاد که سرانجام با تحکیم حاکمیت کوچکترین پسر او، شاهرخ به مدت چند دهه ساکت شد.

شاهرخ در روز ۵ شنبه ۱۴ ربیع‌الآخر سال ۷۷۹ ه. متولد شد. در سال ۷۹۹ ه. (بیست سالگی) به حکومت سیستان، خراسان، مازندران و ری انتخاب شد. پس از مرگ تیمور، خلیل سلطان نوه او در سمرقند به تخت نشست و در دیگر نواحی ایران نیز امیرزادگان گوناگون تیموری به عنوان مدعیان خلیل سلطان در فرمانروایی تیموریان سربرآوردند و سرانجام با از بین رفتن بعضی از مدعیان به دست یکدیگر و بعضی دیگر به دست شاهرخ، در سال ۸۱۲ ه. حکومت فائقه تیموریان به شاهرخ رسید.

شاهرخ سعی فراوانی نمود تا خرابکاری‌ها و سیاه‌کاری‌های پدر را برطرف نماید و لذا با حمایت از دانشمندان و هنرمندان و صنعتگران، باز هم آبادی و سرسبزی را برای ایران ارمغان آورد. او به همراه همسر خیرخواهش، گوهر شادخاتون و فرزندان دانشمندش الغ بیگ و بای سنغر، نیم سده آرامش بر ایران حاکم کرد. و آثار بزرگی از خود بجای گذاشت. شاهرخ در ۲۵ ذی‌حجه سال ۸۵۰ ه. در نزدیکی شهر ری درگذشت و چندی بعد نیز پسر دانشمندش الغ بیگ به دست پسرش عبداللطیف به قتل آمد و نهضت اصلاحگرانه شاهرخ رو به افول نهاد.

■ میرزا شاهرخ و زمان او

■ تالیف: پروفسور دکتر اسماعیل آکا

■ ناشر: انتشارات انجمن تاریخ ترک

■ آنکارا، ۱۹۹۴ م، بیست و هشت + ۲۶۰ ص.

Mirza Sahruh Ve Zamani (1405-1447), Prof.

Dr. İsmail Aka, Ankara: Turk Tarih Kurumu

Basimevi, 1994, XXVIII + 260 PP.

« به جرأت می‌توان گفت که تاکنون نوشته‌ای بایسته درباره شاهرخ و عصر او ندیده‌ایم، اما اینک یکی از دانشمندان ترک این کار را به انجام رسانیده است... میرزا شاهرخ و زمان او، نتیجه تمام کارهای عملی اسماعیل آکا است

« با همه تعصب و غیرت شاهرخ به مذهب اهل سنت و طریقت‌های صوفیه، بزرگان و دانشمندان سنی (همانند کشور عثمانی) فقط در شهرها و نه در میان روستائیان و کوچ روان نفوذ داشتند و همین امر سبب رواج بیشتر شیعی‌گری در میان مردم شد که سرانجام با توسل به قدرت نظامی توانستند دولت صفویه را به وجود آورند. علاوه بر این، ارتباط سنیان ترکستان با عثمانی قطع شد

« دکتر اسماعیل آکا استاد تاریخ در دانشگاه «نهم ایلول» شهر «ازمیر» و عضو اصلی «انجمن تاریخ ترک» می‌باشد. این اثر به توصیه پروفیسور اقدس نعمت کورات نوشته شده و مرحوم پروفیسور فاروق سومر آن را خوانده است

تیمور و دولت او، ۱۹۹۱ آنکارا،
را دیده بودیم و اینک میرزا شاهرخ و زمان او که نتیجه تمام کارهای علمی اوست.
دکتر اسماعیل آکا استاد تاریخ در دانشگاه «نهم ایلول» شهر «ازمیر» و عضو اصلی «انجمن تاریخ ترک» می‌باشد. این اثر به توصیه پروفیسور اقدس نعمت کورات نوشته شده و مرحوم پروفیسور فاروق سومر آن را خوانده است.
کتاب با پیشگفتار نویسنده در اهمیت موضوع و مراحل کار خود و معرفی یاری‌رسانندگان به خود آغاز و اختصارات به کار گرفته شده در کتاب را معرفی می‌نماید.

او در پانزده صفحه (سیزده تا بیست و هشت) منابع کار خود را می‌شناساند که عبارتند از:
۱- اسناد، شامل: کتیبه‌ها، سکه‌ها، وقف‌نامه‌ها و نامه‌های رسمی
۲- تواریخ، شامل: وقایع‌نامه‌های فارسی (که بیشتر منابع اویند)، عربی، ترکی، ارمنی، آلمانی و اسپانیایی.
۳- تحقیقات جدید

مقدمه کتاب (ص ۱-۱۳) درباره «اوضاع پیش از تیمور و دولت جغتایی»، نبردهای امیر تیمور و مرگ او می‌باشد.

بخش یکم با عنوان «جنگ قدرت در ایران از مرگ تیمور تا مرگ خلیل سلطان» به نبردهای میان فرزندان و نوادگان تیمور پس از مرگش، و سرانجام به قدرت رسیدن شاهرخ می‌پردازد.
بخش دوم با عنوان «اوضاع سیاسی دولت تیموری

در عصر شاهرخ» به عصر ثبات دولت تیموری و آغاز آرامش و رشد کمی و کیفی اقتصادی و فرهنگی عصر شاهرخ می‌پردازد. همچنین روابط خارجی دولت تیموری با اردوی زرین، ترکمانان، ازبکان، شاهان مغولستان و بدخشان مورد بررسی قرار می‌گیرد.
بخش سوم با عنوان «اوضاع اداری، اقتصادی و فرهنگ عصر شاهرخ» به مباحثی چون تشکیلات اداری، فعالیت‌های عمرانی، اقتصاد زراعی، وضعیت اجتماعی، حرکت‌های دینی، ادبیات جغتایی، تصویرگری و مینیاتور و سرانجام موسیقی را دربرمی‌گیرد.

خاتمه کتاب با این نتیجه‌گیری اعلان می‌شود که: «با همه تعصب و غیرت شاهرخ به مذهب اهل سنت و طریقت‌های صوفیه، بزرگان و دانشمندان سنی (همانند کشور عثمانی) فقط در شهرها و نه در میان روستائیان و کوچ روان نفوذ داشتند و همین امر سبب رواج بیشتر شیعی‌گری در میان مردم شد که سرانجام با توسل به قدرت نظامی توانستند دولت صفویه را بوجود آورند. علاوه بر این، ارتباط سنیان ترکستان با عثمانی قطع شد.»

در پایان علاوه بر کتابشناسی بسیار ارزشمند و نمایه عام، شجره‌انساب تیموریان به صورت پیوست به کتاب افزوده شده است.

پی‌نوشت‌ها:

1- Orta Asya Turk Tarihi Hakkında Dersler, istanbul 1927; Ankara 1975.

این کتاب در سال ۱۳۷۶ توسط غفار حسینی ترجمه و با عنوان «تاریخ ترکهای آسیای میانه» منتشر شد.

2- *Ulug Bey Ve Zamani*, cev: Tahiroglu Akdes Nimet, istanbul 1930; English Translation by V. T. Minorsky *Four Studies on The History of Central Asia, II, Ulugh - Beg*, leiden 1958.

این کتاب در سال ۱۳۳۶ توسط حسین احمدی پور ترجمه و با عنوان «الریک و زمان او» منتشر شد.

3- *Four Studies on The history of Central Asia, III, Mir Ali - shir, A History of The Turkman People*, Translated by V. T. Minorsky, Leiden 1959.

و ترجمه میرحسین شاه از آن «زندگانی سیاسی میرعلی شیرنوی»، کابل ۱۳۴۶.

4- *Persien auf dem Weg in die Neuzeit (iranische Geschi chte Von 1350-1750)*, Beirut 1989.

5- *The rise and rule of Tamerlane*, Cambridge 1989.

این کتاب اخیراً با عنوان «برآمدن و فرمانروایی تیمور (تاریخ ایران و آسیای مرکزی در سده‌های هشتم و نهم هجری)» ترجمه منصور صفت‌گل از سوی انتشارات رسا منتشر شده است.

6- *The Struggle for Supremacy in Persia after The Death of Timur, Der islam* (1964) XL/1, 35-65

7- *Timur in iran, Chir VI*, 42-97

8- *The Successors of Timur, chir VI*, 98-146

9- *Timur'un Olumunden Sonraki Hakimiyet-Mucadelerine Kisa Bir Bakis, DTC Fak., Cumhuriyetin 50 Yilonumu Anma Kitabi*, Ankara 1974, 383-390

10- *Timur'un Olumunden Sonra Guney Iranda Hakimiyet Mucadelerleri, Atsiz Arniagani*, Istanbul 1976, 3-15

11- *Xv. Yuzyilin ilk Yarısında Timurlularda Zirai ve Ticari Faaliyetler, Tarih Enstitusu Dergisi* (1981)

12- *Timur'un Olumunden Sonra Dogu Anadelu, Azerbaycan Ve Irak-I Acem'de Hakimiyet Mucadelerleri, Turk Kulturu Arastirmalari* (1984), XXII/1 -2, 49-66

13- *Mirza Sahruh Zamaniuda (1405-1447) Timurlularda Imar Faaliyetleri, Belleten* (1984), 189-190, 285-297

14- *Timur'un Ankara savas i (1402) Fetihnemesi, Belgeler* (1986) 15, 1-22

15- *Timurlular Devleti, Dogustan Gunumuze Buyuk Islam Tarihi*, Istanbul 1988, IX, 181-300

16- *Sahru,un kara Koyunlular Uzerine Seferleri, Tarih Incelemele ri Dergisi*, (1989), IV, 1-20

17- *Timur'rn Olumunden Sonra Hakimiyet Mucadelerleri Ve Sahruh'un Saltanati Ele Gecirmesi (1405-1411)* Ankara 1971 (Basilmamis Doktora tezi, DTC Fak. Ktb, nr. 121

18- *Mirza Sahruh Zamaniida Timurlu imparatorugu (1411-1447)* Ankara 1978, (Basilmamis Docentilik Tezi)

19- *Timur Ve Deleti, TTK*, Ankara 1991